

نقش برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در کنترل کووید ۱۹ اعظم فرزانه

دانشجوی دکترای شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌الملل کیش

Arezoo.farzaneh8@gmail.com

چکیده

در دهه‌های اخیر با گذار از توسعه کشاورزی به صنعتی، شهرها به‌عنوان عرصه استقرار خدمات، به‌عنوان موتور محرک اقتصادی کشورها و اصلی‌ترین جایگاه زیست و استقرار جوامع بشری تبدیل شده‌اند. چرخه دائمی انباشت سرمایه و تمرکز به‌خصوص در کلان‌شهرها و مناطق کلان شهری، به‌مانند جاذبه مغناطیسی، جمعیت و فعالیت را هرچه بیشتر به خود جذب کرده‌اند. اگرچه این انباشت و تراکم فزاینده، مزیت و صرفه‌های اقتصادی فراوانی برای کسب‌وکارها و اقتصاد ملی داشته است اما تبعات تراکم فزاینده در ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی و بهداشت و سلامت جامعه به‌مرور از مزایای آن پیشی گرفته است. یکی از دغدغه‌های کنونی شهرهای جهان که تراکم در آنها بیش از نقاط دیگر است این است که چه الزاماتی موجب درگیری مردم با تهدیدهایی نظیر کرونا می‌شود. از طرفی در این برهه از زمان مردم درگیر این هستند که مکان‌هایی که در آن زندگی و تفرج می‌کنند چگونه بر سلامت و رفاه آنها تأثیر می‌گذارد و این موضوع که حضور در این فضاها و مکان‌ها آنها را در خطر ابتلا قرار می‌دهد یا خیر و از نقطه‌نظر دیگر بیان این نکته خالی از لطف نیست که انتشار این ویروس تا حد زیادی بر محمل جهانی شدن و رشد سریع شهری و توسعه حمل‌ونقل ملی و بین‌المللی شیوع و گسترش یافته است در این راستا نقش مدیریت و برنامه‌ریزان شهری بسیار پررنگ تر از زمان‌های دیگر نمود می‌یابد و در این زمان بیش از دیگر عوامل پرداختن به موضوع شیوه ارتباط مردم با شهرها و حضورپذیری در آنها اهمیت می‌یابد. در این پژوهش باتکیه بر روش توصیفی و تحلیلی به تحلیل و بررسی موضوع پژوهش پرداخته شده است و سعی در این است که ابتدا با ارائه مفاهیم چارچوب‌های مدیریت و برنامه‌ریزی شهری درکی درست از موضوع پژوهش ارائه داده و سپس نقش مدیریت و برنامه‌ریزی شهری در زمان شیوع بیماری کرونا مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت نقش تاب‌آوری شهری در این دوران ارائه گردد.

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، برنامه‌ریزی شهری، ویروس کرونا، کلان‌شهرها

۱- مقدمه

مدیریت و برنامه‌ریزی شهر یک مفهوم و اقدامی حرفه‌ای است که متشکل از مجموعه‌ای از فرایندهای سیاسی سازمان‌ها مقررات و ساختارهای اجتماعی و اقتصادی است که در مجموع از طریق آنها محل زندگی، آموزش و کار انسان‌ها تعیین می‌شود. مدیریت و برنامه‌ریزی شهری فراتر از قوانین و مقررات مربوط به کاربری اراضی و محیط پیرامون ما است چرا که مدیران شهری و برنامه‌ریزان شهری تصمیماتی را اخذ می‌کنند که بر اساس نحوه اجرای قوانین، دسترسی به خدمات عمومی و نحوه توزیع امکانات اجتماعی اقتصادی و سیاسی مشخص می‌شوند که این موارد قطعاً بر سلامتی و بهداشت شهروندان مؤثر است. (Allame, 2020: 143)

مدتی است عرصه جهانی و کشور ما در معرض آسیب‌های ناشی از ویروس کرونا قرار گرفته است و اثرات فراوانی بر سلامت جسمانی و روحی انسان‌ها و طبیعت، اقتصاد، الگوی زندگی افراد، مدیریت شهری و روستایی، روابط بین‌الملل و صدها موضوع دیگر داشته است این موضوع توجهات جهانی را به خود معطوف داشته و در یک همکاری جهانی همه کشورها سعی دارند با اتخاذ راهکارهایی مختلف از جمله جلوگیری از ورود افراد مبتلا به کشور خود از گسترش آن ممانعت نمایند و ثالثاً کمک‌های مادی تجهیزاتی و نیروی انسانی خود را در اختیار کشورهای درگیر قرار دهند با توجه به نقش بسیار مهم مدیریت و برنامه‌ریزی شهری در حفاظت از سلامت و بهداشت شهروندان بررسی راهکارهای اجرایی و موفق در کنترل و مدیریت بحران‌ها از جمله شیوع و گسترش بیماری‌های همگی ضروری است لذا در این پژوهش سعی شده است در ابتدا به آشنایی با مفاهیم بنیادی در رابطه با مدیریت شهری و برنامه‌ریزی شهری پرداخته شود و سپس به بررسی جایگاه نقش مدیریت شهری و برنامه‌ریزی شهری در کنترل ویروس کرونا ارائه گردد.

۲- چارچوب مفهومی پژوهش

در این قسمت برای درک بهتر موضوع پژوهش ابتدا به بیان چارچوب‌های مفهومی در رابطه با کلیدواژه هاش اصلی پژوهش یعنی مدیریت شهری و برنامه‌ریزی شهری پرداخته می‌شود و سپس تلاش می‌شود جایگاه این دو مفهوم در کنترل بیماری کرونا تحلیل گردد.

۱-۲- مفهوم برنامه‌ریزی شهری

برنامه‌ریزی شهری، ساماندهی فضایی ساختارهای کالبدی است. کسی که تصمیم می‌گیرد در ساختار فضایی دخالت نماید و آن را تغییر دهد و دوباره سامان دهد، برنامه‌ریز شهری است. کار یک برنامه‌ریز، خلق آینده و کار یک برنامه‌ریز شهری، خلق فضاها و بهینه‌سازی آن‌ها و یا ساختار بخشیدن به ساختار فضایی شهر است. برنامه‌ریزی شهری دارای جنبه فیزیکی است. آغاز برنامه‌ریزی شهری از آمستردام و در سال ۱۹۳۴ بود. (زیاری، ۱۳۹۱: ۴۳)

برنامه‌ریزی شهری با بهره‌گیری از رشته‌هایی چون آمار، اقتصاد، جامعه‌شناسی، ترافیک، اقلیم‌شناسی، زمین‌شناسی، جمعیت‌شناسی و امثال این‌ها افق‌های پیشروی شهر را به منظور فراهم آوردن شرایط مناسب زندگی اهل شهر ترسیم می‌کند. در بسیاری از موارد، برنامه‌ریزی‌ها از انسان (اهل شهر) غفلت می‌ورزند؛ به‌ویژه هنگامی که با بحث بر سر تهیه برنامه و طرح، موضوعاتی همچون «نوع و شیوه تولید»، «فعالیت‌ها»، «اقتصاد» و «حرکت» را به‌عنوان ملاک‌های اصلی مدنظر قرار داده و حتی اگر از انسان نیز بحثی می‌نمایند او را به‌عنوان جمعیت، و در واقع، به‌عنوان جزئی همچون سایر اجزا مدنظر قرار می‌دهند. در این موارد، انسان تبدیل به جمعیت (توده) و عدد و رقم می‌شود. (محمدپور، ۱۳۹۸: ۶۲)

همین تفکر که انسان را به‌مثابه قطعه‌ای از یک ماشین بزرگ تلقی می‌کند، به‌طریق‌اولی شهر را نیز پدیده‌ای مادی و مکانیکی می‌انگارد. درحالی‌که اندکی مذاقه در شکل‌گیری و حیات شهرها نشان می‌دهد که شهر متشکل از کالبد و قوانین حاکم بر آن به انضمام اهل خویش می‌باشد به‌گونه‌ای که تصور شهر بدون اهل آن ناممکن است. همان‌گونه که در طرح‌های شهری جدید تصور حیات و رشد آن بدون شهروندان، ممکن نیست.

در نتیجه برنامه‌ریزی شهری بیشتر با اطلاعات کمی سروکار دارد و یا تمامی اطلاعات به‌دست‌آمده از محیط را به داده‌های کمی تبدیل می‌کند. (زیردست، ۱۳۸۹: ۱۲)

۲-۲- مفهوم مدیریت شهری

مدیریت شهری به زبان ساده تمامی مراحل پیاده‌سازی مدیریت در کالبد و اجتماع شهر است. شهر به‌عنوان پیچیده‌ترین مصنوع بشر نیازمند به مدیریتی با دارابودن طیفی از ادراک از این پیچیدگی‌ها است.

ترکیب مدیریت و شهر مفهوم سازماندهی امور مربوط به برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل در محدوده شهر را تداعی می‌نماید. مفهومی که در کشورهای مختلف به دلیل ساختارهای سیاسی و رویکردهای اقتصادی، نهادهای متفاوتی را با الگوهای متفاوتی در خود درگیر دارد.

از نظر بانک جهانی مدیریت شهری یک فعالیت شبه تجاری برای دولت‌هاست. به عبارت دیگر مدیریت شهری یعنی اداره امور شهری و کارایی بیشتر برای استفاده از وام‌های بانک جهانی می‌باشد. بعضی اوقات مدیریت شهری به عنوان ابزاری برای اجرای سیاست‌گذاری‌های شهری در نظر گرفته می‌شود که به مفهوم علم اداره جامعه می‌باشد. (چمنی، ۱۳۹۸: ۱۲)

۳- چالش‌های کلان شهرها در مقابله با ویروس کرونا

ابرقدرت‌های نظیر دولت چین روند شهری را تسهیل کردند که نتیجه آن ایجاد شهرهای بزرگی است که توسط شهرهای کوچک شهرک‌ها و بخش‌ها محاصره شده است این شکل از شهرها که به کلان شهرها یا ابر شهرها معروف‌اند مفهومی جدید در شهرهای جهان ایجاد کردند که تحت تأثیر عوامل اقتصادی و سیاسی می‌باشد. (رحمتی، ۱۳۹۴: ۱۸) از نمونه این شهرها می‌توان یانگ تسه^۱ و پیر^۲ که در کنار دلتای رودخانه قرار گرفته‌اند اشاره کرد که یکی از معروف‌ترین ابر شهرها در چین هستند از نظر اقتصادی بسیار قدرتمند بوده به نحوی که کارگران بسیاری در این منطقه مشغول به کار هستند.

شهر ووهان، شهرها، شهرک‌ها و شهرستان‌های اطراف آن به دلیل موقعیت استراتژیکی خود در رودخانه و شبکه راه‌آهن ملی از ابر شهرهای چین است و دارای نقش بسیار با اهمیتی از نظر اقتصادی و سیاسی در چین است و کارگران زیادی را به خود جذب نموده است. (جزو اولین شهرهای شیوع بیماری کرونا در آن دیده شده است)

مناطق کلان شهری از طریق مسیرهای حمل‌ونقلی به یکدیگر متصل می‌شوند و اغلب در اطراف گره‌های حمل‌ونقلی در مقیاس‌های منطقه‌ای توسعه می‌یابند این شکل از توسعه که به توسعه ترانزیت محور معروف است به این معنی است که اگر مسیرهای ورودی حمل‌ونقل عمومی در منطقه ووهان بسته شود تا حد زیادی مردم در منطقه کنترل می‌شود و در این راستا شیوع بیماری به مناطق مجاور کاهش می‌یابد ولی اقتصاد و جنبه‌های مالی زیادی را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. (Park, 2020: 43)

۴- نقش برنامه‌ریزی شهری در کنترل کووید ۱۹

بررسی‌ها نشان می‌دهد که اثرات ویروس کرونا به طور شگفت‌انگیزی بی‌سابقه است. گویی این اولین بار است که فضاهای شهری و تحرکات جهانی تهدید به چنین بیماری هم‌گیری شده است اما حقیقت این است که شهرها همیشه با بیماری‌های عفونی دست‌وپنجه نرم کردند و همه فعالان و متخصصان بخش شهری و پزشکی به این نکته اشاره می‌کنند که این امر جدید نیست و شباهت‌های بسیاری به این بیماری کرونا و بسیاری از بیماری‌های همه‌گیر دیگر نظیر سارس و ابولا وجود دارد علت این است که بیماری کرونا به اندازه ابولا که میزان کشندگی آن ۶۰ درصد بود و یا سارس و مرس کشندگی آن‌ها ۳۰ درصد بود کشنده و خطرناک نیست. (حسن‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۲)

اما اگرچه خطر مرگ در کووید ۱۹ کمتر است انتقال آن بیشتر است و این باعث می‌شود که در زمان کمتری در سطح جهان به چالش تبدیل شود همچنین قرنطینه‌ها فقط زمانی کاربرد خواهند داشت که تمام موارد دارای علائم کووید ۱۹ را شناسایی کرد از طرفی شناسایی آن به راحتی امکان‌پذیر نیست از این جهت این بیماری بسیار شبیه به بیماری هم‌گیره آنفولانزای اسپانیایی در سال ۱۹۱۸ است که ۵۰۰ میلیون نفر مبتلا و پنجاه میلیون نفر نیز کشته شدند بنابراین ویروس کرونا با بیماری‌هایی که تاکنون وجود داشته تقریباً متفاوت است احتمالاً تغییراتی را نیز تجربه زندگی در شهر را به وجود آورد. (الاحکامی، ۱۳۹۹: ۲)

¹ Yangtze

² Pear

نکته مهم این است که به راحتی می توان به شهرهای بزرگ و زنجیره های تأمین جهانی نگاه کرد و گفت که شهرهای درگیر یک بیماری همه گیر شدند اما نکته مهمی در این بین در خصوص شهرهای غیر جهانی شهرهای، جهان سوم و مناطق پیرامون شهری یا روستایی وجود دارد در واقع می توان اظهار داشت که گسترش کووید ۱۹ متأثر از جهانی شدن نیست و بلکه در شهرهای پیرامونی و نه شهرهای جهانی که چندان در مبادلات بین المللی نقش مهمی ایفا نمی کنند نیز کووید ۱۹ گسترش پیدا کرده است به عنوان مثال شهرستان کوچک و پیرامون اسنومیش در ایالت واشینگتن آمریکا و یا کشور ایتالیا که بخش عمده آن هنوز روستایی هستند مثال های نقضی برای رفع دادن گسترش کووید ۱۹ به شهرهای جهانی است. (همان، ۵)

علاوه بر جنگ و قحطی شیوع و گسترش بیماری های عفونی عامل اصلی در مرگومیر انسان ها و ناتوانی جوامع در طول تاریخ بوده است بیماری های عفونی بر اساس نوع میزان و سرعت شیوع و انتقال آن ها دسته بندی می شود و از طریق مختلفی نظیر عطسه و یا سرفه های فرد مبتلا، لمس سطوح، حیوان، خون، تنفس و غیره شیوع و انتقال می یابد با تماس بیشتر افراد مبتلا با دیگران احتمال گسترش و شیوع ویروس بیماری های واگیردار بیشتر می شود از زمان های گذشته و در طول تاریخ شهرنشینی مدیریت شهری تجارب متفاوتی از شیوع بیماری ها کسب کرده است بنابراین راه حل هایی را ارائه کرده است اما با توجه به اینکه ویروس کرونا تجربه جدیدی در مدیریت شهری جوامع است تلاش در جهت ارائه تجارب موفق شهرها و کشورها در امر مدیریت شهری کمی زود است با این حال نکته مهمی که تاکنون توجه بسیاری از برنامه ریزان و مدیران شهری را به خود معطوف ساخته است چالش هایی است که تمرکز جمعیت در شهرهای بزرگ و کلان شهرها برای کنترل و مقابله با ویروس کرونا پیشرو گذاشته اند شهرگرایی فرصت بیشتری را برای گسترش سرعت شیوع بیماری های عفونی به واسطه تماس بیشتر افراد با یکدیگر فراهم می کند از مهم ترین مظاهر ارتباط بین تراکم جمعیت و بیماری های عفونی بیماری های همه گیر در تاریخ نشان داده است که بیماری های هم گیر جهان را تغییر داده و نوع مدیریت جهان همچنین بر علم پزشکی و بهداشت تأثیر قابل توجهی گذاشته است و تمام بیماری های هم گیر که جهان در مقابله با آن قرار گرفته است (از جمله آبله، آنفولانزا و...) روند جمعیتی را تغییر و تحت تأثیر قرار داده است با توجه به اینکه تمرکز جمعیت در شهرها و کلان شهرها و مدیریت های شهری را با چالش بسیار بزرگی برای کنترل این بیماری مواجه نموده است احتمالاً همین امر موجب خواهد شد تا تغییرات بزرگی برای مقابله با خطرات ناشی از تراکم بالای جمعیت اعمال شود شهر هنگ کنگ دارای تراکم جمعیتی ۱۷ هزار و ۳۱۱ نفر در هر مایل مربع است که بسیار مشکل ساز شده است بنابراین تجدیدنظر در مدیریت و برنامه ریزی تراکم گام مهم در مدیریت و کنترل همه گیری ویروس در دنیا است؛ بنابراین یکی از مهم ترین مسائل در امر مدیریت و برنامه ریزی شهری در مواقع بحرانی و به ویژه همه گیری بیماری های عفونی تجدید در مورد عدم تمرکز خدمات عمومی است. (World Health Organization, 2020)

۵- نقش مدیریت شهری در کنترل کووید ۱۹

کنترل و مدیریت بیماری های همه گیر به یک فرد و یا گروهی از افراد نیاز دارد که مورد اعتماد شهروندان باشند و بتوانند از میزان مرگ افراد مبتلا به این بیماری جلوگیری کنند و قدرت و توانایی کنترل این بیماری را داشته باشند.

یک شهردار و یا مدیر شهری در جایگاهی است که باید بداند که بیماری های همه گیر نظیر ویروس کرونا چه اثراتی بر منطقه خود خواهد گذاشت و پس از پایان این بحران بررسی ها نشان خواهد داد که کدام شهردار و مدیر شهری بیشترین تأثیر را از بحران کرونا پذیرفته و کدام یک آسیب پذیری کمتری داشته است این میزان تفاوت نشان می دهد که کدام یک بیشتر این آمادگی را برای کنترل و مدیریت حوادث این چنینی داشته اند و بهتر توانسته بیماری همه گیر را کنترل و مدیریت کنند و کمک کنند تا منطقه تحت مدیریت آنها به شرایط نرمال بازگردد. شهرداری هایی که به بهترین نحو قادر به مقابله با تأثیرات بیماری های همه گیری شدید خواهند بود از آمادگی قبل از وقوع بحران خوبی برخوردار هستند ذخایر مواد غذایی و کالاهای اساسی را به خوبی مدیریت کرده و برنامه مدونی برای کنترل و توزیع آن ها داشته اند و می توانند به جمعیت خود و منابع محلی خود متکی باشند تا بتوانند از شهروندان خود مراقبت کرده خدمات اساسی را ارائه دهند و نظم اجتماعی را حفظ کند با توجه به تجارب به دست آمده از شیوع بیماری های متعدد در طول تاریخ توانایی یک شهردار و مدیر شهری در

آگاهی بخشی کافی به شهروندان و حفظ آرامش در میان آنها کلید اصلی مدیریت بحران ناشی از شیوع بیماری است. (Combos, 2020: 29)

باید توجه داشت که ممکن است زمان زیادی طول بکشد تا شهرداری ها و دولت های محلی به واکسن و یا روش های درمان بیماری دسترسی پیدا کنند بنابراین بهره گیری از روش های بهداشتی استاندارد رعایت راهبردهای فاصله اجتماعی که هدف آن دور نگه داشتن مردم از یکدیگر است می تواند شیوع ویروس در یک منطقه را به طرز چشمگیری تغییر دهد.

از جمله روش های غیر پزشکی که می تواند در شیوع بیماری اخیر ایجاد کند و به مدیران شهری در راستای کنترل آن کمک کند می توان به:

- تأخیر در شروع بیماری همه گیر می شود و اجازه می دهد تا دولت های محلی زمان بیشتری برای آمادگی در مقابل بحران داشته باشند
- اثرات منفی اوج بیماری را کاهش می دهد
- مرگ و میرها در اثر ابتلا به بیماری را کاهش می دهد
- هزینه های ناشی از درمان بیماری را کاهش می دهد
- سرمایه های اقتصادی و اجتماعی را کمتر مورد آسیب قرار داده و هزینه های ناشی از آن را بر دوش دولت نمی گذارد
- امکان آموزش همگانی در راستای کنترل بیماری وجود دارد.

۶- تاب آوری شهری و کرونا

پاندمی کرونا تصویر جدیدی از جهان را به نمایش گذاشته است و واقعیت هایی را یادآور شده است که بحران های پیشین کمتر به آن ها جلب توجه می کرد. زلزله های مهیب، سیل، سونامی و جنگ های منطقه ای (نظیر جنگ های بالکان، ظهور داعش)، حتی اپیدمی هایی موقت مانند سارس و مرس و ابولا یا بحران مالی ۲۰۰۷-۲۰۰۸، چنین دهشتی را مطرح نساخته بود. ویژگی هایی چون پاندمیک بودن بحران، ماندگاری طولانی، نامرئی بودن عامل بحران، تأثیرهای ژرف اقتصادی و اجتماعی و بروز آن در دل بحران تغییر اقلیمی، همراه با ظهورش در پرتنش ترین روزگار سیستم (عصر عصیان های اجتماعی و سیاسی)، کرونا را به پدیده ای خاص بدل ساخته است. وگرنه سیل و زلزله نیز صرفاً بلایایی طبیعی و فیزیکی نیستند. آن ها نیز پدیده هایی اقتصادی، اجتماعی، نهادی، فضایی هستند، آن ها نیز تنها یک واقعه نیستند بلکه یک فرآیند هستند. بحران ها یک واقعه نیستند بلکه روندی از نا آمادگی برای مواجهه پیشینی و بازسازی پسینی هستند. بلایا و بحران علی رغم فراگیری عمومی خود، تأثیرگذاری هوشمندانه و انتخابی دارند. همه یکسان از سیل و زلزله آسیب نمی بینند، چنان که از کرونا؛ اما همان طور که در کرونا نمی توان تنها خود را نجات داد، در سیل و زلزله نیز همین طور است زیرا ناپایداری و خلل در تاب آوری شهری تنها مقوله ای مربوط و منحصر در سازه بنا نیست بلکه به بافت شهر، سیستم تأسیسات و تجهیزات شهر، مبلمان شهری و اکوسیستم شهری وابسته است. (رضوانی، ۱۳۹۸، ۱۹)

حتی ظهور پاندمی کرونا در این ساختار اقتصادی و اجتماعی ویژگی خاص خود را دارد یا شاید حتی بتوان چالش برانگیزی اش را در همین نکته یافت. آنفلوآنزای اسپانیایی آخرین پاندمی جهان قبل از کرونا بود. بیماری ای که به قبل از عصر طلایی پیشرفت پزشکی، یعنی از ۱۹۳۰ تا ۱۹۸۰، برمی گشت. دورانی که هم زمان عصر اقتصادهای جنگی و اقتصادهای رفاهی نیز بوده است. پایان این دوران، آغاز روزگاری بود که خدمات عمومی از جمله بهداشت و درمان به شدت کاهش یافت، سرمایه گذاری ها در آن کاسته و مشمول بازسازی شد. به عنوان مثال در فرانسه با این آمار مواجه بوده ایم: بستن ۹۵ بیمارستان عمومی از ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۷، حذف ۴۶۵۰۰ تخت از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۳، حذف ۱۷۵۰۰ تخت از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶، حذف ۴۱۷۲ تخت از سال ۲۰۱۷ تا ۲۰۱۸، در مجموع حذف بیش از ۶۸ هزار تخت ظرف ۱۵ سال.

آنچه کرونا را به صورت این ابر چالش پدیدار ساخته است به گونه ای که بر اساس پیش بینی اپیدمیولوژیست ها حتی احتمال دارد که ۰٫۶ درصد جمعیت جهان را به کام مرگ بکشاند و بنابر ارزیابی سازمان بین المللی کار، چندین میلیون کارگر در سراسر جهان (تقریباً نیمی از نیروی کار

جهانی) در معرض نابودی معیشت خویش قرار دهد و بنابر بررسی مؤسسه آکسفام، ۵۰۰ میلیون نفر را به زیرخط فقر سوق دهد، همین نادیده‌انگاری سوبه‌های اجتماعی و اقتصادی است که در بحران‌های پیشین قربانی می‌شدند. دلیل آنچه اکنون کرونا توجه جهانی را برای حل بحران جلب کرده به‌نحوی که فاینشال تایمز (رسانه اقتصاد جریان حاکم) از مداخله رادیکال و سوسیالیستی دولت‌ها صحبت می‌کند و دولت‌های مختلف حتی دولت ترامپ ناگزیر از تخصیص بسته‌های حمایتی گسترده می‌شوند، آن است که اگرچه کرونا به دلایلی چون نابرابری در دسترسی به خدمات درمانی، نابرابری شرایط و امکانات بهداشتی، نابرابری در وضعیت سبک زندگی و کار و سکونت و تغذیه، اختلاف در میزان رواج بیماری‌های زمینه‌ای، میزان قربانیانش بین فقرا و ثروتمندان متفاوت است اما ثروتمندان را نیز می‌کشد. جای شگفتی نیست که میزانی از اصلاحات در وضعیت طبقه کارگر انگلستان در حوزه‌های آموزش، بهداشت و مسکن در قرن نوزدهم تحت‌تأثیر گزارش‌های رسمی از مخاطرات بهداشتی زندگی کارگران و رواج بیماری از آن‌ها به سرمایه‌داران بوده است. البته اگر ویروس کرونا مرئی بود و می‌شد آن را مهار کرد مانند سرمایه‌های موهومی وال‌استریت در بحران ۲۰۰۷-۲۰۰۸، جلوگیری از سقوط سرمایه به هزینه فقرا و به مدد سیاست‌های ریاضتی اقتصادی صورت می‌گرفت، اما مشکل این بحران با پاک‌سازی فقرا آن‌گونه که در سینمای ویران‌شهری هالیوود نمایش داده می‌شود، حل نمی‌شود. (تلخایی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۵)

این زمینه و چهارچوب طرح شد تا بیان شود که این موضوع را می‌توان در بعد شهری آن نیز تحلیل کرد و نشان داد که چگونه شهری بحران کرونا را شدت بخشیده و چه سیاست‌هایی باید در مقابل آن اتخاذ کرد.

ابتدا باید گفت که طبق چهارچوب‌های رسمی مفهوم تاب‌آوری که امروز در قالب توسعه پایدار تعریف می‌شود یعنی تعریف صندوق اسکان بشر ملل متحد، این مفهوم مجموعه‌ای است درهم‌تنیده از آرمان‌های اجتماعی، اقتصادی، زیست‌محیطی، زیرساختی، کالبدی، تکنولوژیک، سیاسی و نهادی نظیر ریشه‌کنی همه اشکال فقر، ریشه‌کنی گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی، تغذیه بهتر، بهبود کشاورزی پایدار، تضمین زندگی سالم و ایجاد رفاه برای همگان، تضمین آموزش فراگیر و منصفانه و باکیفیت، دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران، تضمین دسترسی همگانی به انرژی متناسب با درآمد و مطمئن و پایدار و نوین، ترویج رشد اقتصادی مداوم و فراگیر و اشتغال کامل و مولد و آبرومند برای همگان، ایجاد زیرساخت‌های تاب‌آور، ترویج صنعتی‌شدن فراگیر و پایدار و تشویق نوآوری، کاهش نابرابری درون جوامع و گروه‌های انسانی، فراگیری و ایمنی و تاب‌آور و پایدار ساختن شهرها و سکونتگاه‌های انسانی، تضمین الگوهای مصرف و تولید پایدار، اقدام فوری برای مبارزه با تغییرات اقلیمی و پیامدهای آن، حفاظت و بهره‌برداری پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها و منابع دریایی برای توسعه پایدار، حفاظت، بازسازی و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم‌های خشکی و مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی و توقف و تغییر رویه تخریب زمین و ممانعت از نابودی تنوع زیستی، ترویج جوامع صلح‌آمیز و فراگیر برای دستیابی به توسعه پایدار، تأمین دسترسی همگانی به عدالت و برپایی نهادهای اجتماعی کارآمد، پاسخ‌گو و فراگیر در همه سطوح، تقویت ابزارهای اجرایی و احیای مشارکت جهانی برای دستیابی به توسعه پایدار. (حسین‌زاده دلیر و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۵)

اما آنچه در سیاست‌های شهری در طی این دوران نئولیبرالی در عرصه جهانی شاهد بودیم، روندهایی مغایر حداقل آرمان‌های ملل متحد بوده است. روندهایی نظیر مسئولیت‌زدایی اجتماعی مدیریت شهری و ملی، خصوصی‌سازی، رشدگرایی، تمرکز بر اقتصادهای ویژه به‌جای فراگیر (از اقتصاد دانش‌بنیان که با ایجاد شکاف سیلیکون ولی و دیترویت به تعبیر واضح نظریه «شهرهای خلاق» یعنی ریچارد فلوریدا به بروز ترامپسیسم منجر شد تا Gentrification (اعیانی‌سازی) توریستی که اعتراضاتی را نسبت به تهدید ماهیت مردمی شهر به همراه داشت: از جمله اعتراضات بارسلونا با شعار Torist=Terorrist، نادیده‌انگاری عدالت محیطی، رشد حبابی بخش مستغلات (به‌نحوی که ۶۰ درصد ثروت جهان، سرمایه مستغلاتی است) و پیوندهای عمیق آن با سرمایه موهومی و کازینویی مشتقات مالی. این‌ها روندهای عام جهانی بوده‌اند، از چین تا اروپای قاره‌ای و ایالات‌متحده آمریکا و نمی‌توان آن‌ها را به فساد و نظام رانتیر یا شکل خاصی از بازار نسبت داد. (عبدالهی، ۱۳۹۹: ۱۲)

در شرایط داخل وقتی بنگریم طبیعی است شرایط وخیم‌تر است و ما به تعبیر مارکس در مقدمه جلد نخست سرمایه، «هم از شیاطین زنده، هم از شیاطین مرده، عذاب می‌کشیم». اقتصاد شهری ما با ضعف مفرط پیچیدگی اقتصادی (تقریباً فقدان آن) مواجه است و در نتیجه تأثیر پیامدهای اقتصادی کرونا برایمان شدیدتر خواهد بود- فرصت‌سوزی‌ها در تحقق پهنه‌ها و مراکز اقتصادی طرح جامع تهران و عدم برنامه‌ریزی اقتصاد محلی (Local Economic Development) اکنون خود را به‌وضوح نشان می‌دهد، میزان فقر شهری ما در ابعاد گوناگون آن از فقر مسکن تا فقر امکانات زندگی و فقر درآمدی و بیکاری بسیار گسترده است بنابراین ضرورت‌های ناشی از احتیاج برای

حضور در جنگ و جنگل شهر برای کسب معیشت خطیرتر است و پس اندازی برای این شرایط وجود ندارد (همان طور که آوار زندگی مانع مقاومت سازی در برابر آوار زلزله شده است و تمرکز سیاست‌های نوسازی بر اقدامات کالبدی با جبر اقتصادی ناکام مانده است). از هرگونه سیاست اجتماعی شهری تهی هستیم و نه در حوزه مسکن از این موهبت بهره‌مند بوده‌ایم نه مشاغل شهری (به‌ویژه مشاغل غیررسمی). نقشه‌های وضعیت شیوع کرونا در شهر تهران و انطباق آن با فقر شهری، نابرخورداری شهری، فرودستی شهری و تله‌های فضایی فقر کاملاً گویای وضعیت هست و نشان می‌دهد که چگونه بحران تشدید شده است و شهرسازی شهروندزدا موجب رانش اجتماعی و فروافتادن فقرا در بحران شده است. تضعیف و زوال محلات، سلطه خودرو و نظام بزرگراهی درحالی‌که باوجود تولید انبوه خودروسازان داخلی، ۴۷ درصد خانوارهای تهرانی فاقد خودروی شخصی هستند، گسیختگی نظام کاربری، ناکارآمدی و عقب‌ماندگی هوشمندسازی شهر، تخریب فضاهای باز، همگی در این چالش مؤثر بوده‌اند. (قاسمی، ۱۳۹۹: ۱۸) برای اینکه بگوییم چه باید کرد، ابتدا باید بگوییم که چه نباید کرد چون اکنون مخاطرات این ناپایدها بیش از پیش احساس می‌شود:

- نخست آنکه از هرگونه کوتاه‌مدت‌نگری پرهیز شود. به‌عنوان مثال شهرداری برای حل بحران موقت درآمدی مجدد شهر فروشی را باب نکند
- دوم آنکه به‌هیچ‌وجه به فکر سیاست‌های شوک‌درمانی و بهره‌گیری سرمایه‌دارانه از فاجعه نباشد، کرونا مانند فجایع گذشته نیست که بتوان به‌سادگی تبعاتش را بر دوش یک طبقه نهاد.
- سوم آنکه دست از جلوه‌گری برای مقبول‌سازی بردارد، شرایط بحران، شرایط سینما ماشینی برج میلاد نیست.

پس از این چه نباید کردها به سراغ چه باید کردها می‌توان رفت:

یکی از مقفوده‌های مهم مدیریت شهری که اثرش را اکنون بیش از پیش نشان می‌دهد، سیاست اجتماعی و رفاهی شهری است، شهرداری باید سیاست اجتماعی مدونی تنظیم کند و بر اساس آن خود را در قالب «شهرداری رفاهی» بازآرایی کند. حوزه‌هایی مانند توانمندسازی اجتماعی، مسکن اجتماعی و استیجاری، مشاغل غیررسمی، سلامت اجتماعی، بی‌خانمان‌ها، کارگران فصلی، کودکان کار، مهاجران، از جمله حوزه‌های ضروری برای برنامه‌ریزی شهری هستند.

تجربه نشان داده است که اجتماعی‌سازی و مشارکت اجتماعات محلی بهترین و کارآمدترین الگوی مدیریت بحران است، اجتماعی‌سازی می‌تواند با دموکراتیک‌سازی برنامه‌ریزی تحقق‌پذیری آن را افزایش داده، همکاری به آن را جلب کند، هزینه‌های آن را کاهش دهد و توزیع نماید و بر چالش کم‌حرکی سازمان فربه مدیریت شهری نیز فائق شود. شوراییاری‌ها در تهران علی‌رغم محدودیت‌های بسیار نقش مؤثری را ایفا کردند و این نقش را کمیته‌های محلات در سایر شهرها (به‌ویژه در کردستان) نیز بر عهده داشتند.

سومین زمینه، مسئله اقتصاد شهری است، شهرداری باید به‌سرعت برنامه‌های تحقق مراکز و محورها و پهنه‌های کار و فعالیت طرح جامع تهران و برنامه‌های اقتصاد محلی را با لحاظ مشاغل غیررسمی فعال سازد تا در یک بازه زمانی معقولی بتوان به جبران زیان‌های اقتصادی کرونا نائل شد و برای پاندمی‌های احتمالی آتی آماده بود. پیش‌بینی‌های اپیدمیولوژیست‌ها نشان می‌دهد که کرونا، آخرین پاندمی نخواهد بود و دوره پاندمی‌ها آغاز شده است.

مسئله چهارم، بازسازماندهی شهر بر اساس اختلاط کاربری محلی و محله‌محوری و احیای محلات، توسعه شهر انسان‌محور، آزادسازی فضاهای باز، لحاظ عدالت محیطی و هوشمندسازی شهر است و درنهایت بازنگری در بودجه شهر بر اساس واقعیت‌ها و اولویت‌های شهری در عصر پساکرونا ضروری است. (همان، ۱۹-۲۵)

این بیماری همگير از طريق ورود افراد مبتلا به ويروس کرونا در کشور شیوع پیدا کرده است. با توجه به اینکه مشخصه اصلی این بیماری در دوره نهفتگی طولانی آن است و ممکن است و دوهفته دوره نهفتگی آن به طول بیانجامد بنابراین بستن مرزهای یا غربالگری موقت افراد در طی یک بیماری همگير ممکن و عملی نخواهد بود و اثرات قطعی نخواهد داشت پس باید مدیریت بهینه در این زمینه انجام گیرد ولی نکته حائز اهمیت در رابطه با این بیماری افرادی هستند که بدون علائم بیماری وارد یک ناحیه شده و بیماری از این طریق در آنجا شیوع و گسترش می‌یابد بنابراین بهتر است تجهیزات و امکانات بهداشتی به جای هدر رفتن از طریق تلاش برای جلوگیری از ورود ویروس به منطقه برای تشخیص و درمان مورد استفاده قرار گیرد.

همچنین شهروندان یک ناحیه پس از آگاهی از پیشروی بیماری در منطقه احساس رعب و وحشت می‌کنند اما ممکن است فعالیت کاری خود را تعطیل کنند که این امر چالش‌هایی نظیر کند شدن روند تجارت محلی، ترک مدارس توسط دانش‌آموزان و تلاش مردم برای خرید بیش از اندازه مایحتاج خود که موجب کمبود کالاهای اساسی در منطقه می‌شود را در پی دارد؛ بنابراین ضروری است تا شهرداری‌ها برای مدیریت این بحران برنامه‌ای روشن و مدون داشته باشند که تا از آسیب‌های غیر ضروری به مردم و اقتصاد جلوگیری شود که نقش مدیران شهری و برنامه‌ریزان انکارناپذیر است. در این راستا با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در مطالعه انجام شده در ارتباط با مدیریت برنامه‌ریزی شهری و کنترل ویروس کرونا و نقشی که ایفا می‌کنند، بیان چند عملکرد مهم توسط مدیران و برنامه‌ریزان شهری ضروری به نظر می‌رسد:

- تهیه نقشه جغرافیایی شیوع کرونا در مناطق مختلف شهری و میزان ریسک‌پذیری افراد مختلف متناسب با شرایط جسمی از مباحث مهم در نقش مدیریت شهری در کنترل این بیماری است برای نمونه می‌توان اذعان داشت که شهرهایی که تراکم جمعیتی بالایی دارند چقدر می‌توانند در برابر همچنین بیماری آسیب‌پذیر باشد کرونا و گسترش آن به برنامه‌ریزان شهری آموخته شهرها گریز و چاره‌ای جز پذیرش فرایندهای جهانی شدن را ندارند جهانی شدن شهرها را نفوذپذیر ساخته و در نتیجه بر ظرفیت و تاب‌آوری آنها اثر خواهد گذاشت فرم شهری بسیار فشرده و متراکم هم در موقع مخاطرات و یا انتشار ویروس می‌توانند ناکارآمد کند
- یکی دیگر از چالش‌های اساسی مدیریت شهری در بحران ویروس کرونا تمرکز شدید جمعیت و خدمات در شهرها و کلان‌شهرها است که موجب گسترش شیوع بیماری و همچنین سخت بودن خدمات‌رسانی و کنترل بیماری شده است در این خصوص تجدیدنظر در زمینه برنامه‌ریزی و تمرکززدایی خدمات و جمعیت ضروری است
- کنترل لازم در مبادی ورودی شهرها فرودگاه‌ها و ایستگاه‌های راه‌آهن و... از طریق بررسی درجه حرارت افراد به منظور کنترل شیوع بیماری بسیار ضروری است
- رعایت فاصله اجتماعی از طریق روش شناسایی مرتبطان می‌باشد این روش باعث افزایش توان شناسایی و مختل کردن زنجیره انتقال شیوع ویروس کرونا می‌گردد لذا تاکید رعایت فاصله اجتماعی با تاکید بر شناسایی مرتبط آن در امر مدیریت شهری بسیار راهگشا است
- یکی دیگر از نقش‌های مدیران شهری می‌توان به ضد عفونی کردن شهرها، معابر، حمل‌ونقل عمومی و فروشگاه‌ها و اشاره کرد که تأثیر بسزایی در کنترل بیماری دارد لذا ضد عفونی کردن معابر فروشگاه و حمل‌ونقل عمومی به منظور کنترل شروع بیماری ضروری به نظر می‌رسد در این خصوص بهره‌گیری از پهپادها و هواپیماهای بدون سرنشین در کنار ضد عفونی دستی بسیار راهگشا داد و منجر به رعایت بیشتر فاصله فیزیکی و حضور کمتر از افراد در جامعه در ساعات پرتردد می‌گردد.
- برنامه‌ریزی برای آموزش همگانی و ارتباط مؤثر در هنگام بروز بحران بیماری‌های همگير
- تدوین برنامه به منظور مدیریت و کنترل بیماری در دسترسی به خدمات اساسی نظیر مواد غذایی و مشکلاتی شهروندان ضروری است علاوه بر نکات ارائه شده شهرداری‌ها یک برنامه راهبردی عمومی برای کنترل بیماری‌ها همگير تهیه کنند این برنامه و دستورالعمل‌ها باید شامل سازمان‌های غیردولتی برای خدمات‌رسانی به شهروندان و همچنین نمایندگان تجارت و بانک‌ها به منظور مدیریت

آثار اقتصادی بیماری در فرایند برنامه‌ریزی باشد و تمامی شهرداری‌ها باید از کامل بودن ذخایر عمده و اساسی خود در مقابل این‌گونه بیماری‌ها اطمینان حاصل کنند.

منابع

- الاحکامی، علیرضا، مدیریت شهری و تبعات آن در شهرها، نشریه اقتصاد شهری، شماره ۵، تهران.
- تلخایی، حمید؛ رضوانی سعیدی، نوید. (۱۳۹۹). بحران کرونا و بازاریابی در ایران، روزنامه بزرگ نیوز.
- چمنی، مهدی. (۱۳۹۸). جایگاه برنامه‌ریزی در فرایند برنامه‌ریزی شهری ایران، نشریه مطالعات شهری، شماره ۱۲، کردستان
- حسین‌زاده دلیر، کریم؛ محمدیان، مهرداد؛ سرداری، رویا. (۱۳۹۸). مروری بر مفهوم تاب‌آوری شهری، مطالعات طراحی شهری و پژوهش‌های شهری، شماره ۳، تهران.
- حسن‌زاده، محمد حسین. (۱۳۹۹). نهادهای کنشگر در رابطه با مدیریت ویروس کرونا در شهر تبریز، پایگاه خبری شهرداری تبریز.
- زیاری، کرامت‌الله. (۱۳۹۱). برنامه‌ریزی شهری و برنامه‌ریزی راهبردی در ایران، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، شماره ۷، تهران
- زبردست، اسفندیار. (۱۳۹۸). کاربرد فرآیند تحلیل شبکه‌ای (ANP) در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، هنرهای زیبا، شماره ۴۱، تهران
- سعیدنیا، احمد. (۱۳۸۳). سرشت استراتژیک برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۹، تهران
- سعیدی رضوانی، نوید، برنامه‌ریزی و تاب‌آوری شهری در مواجهه با بحران کرونا، انتشارات کتاب ایران، تهران.
- عبدالهی، پروانه. (۱۳۹۹). تأثیر کرونا بر اقتصاد شهر و ساختارهای شهری، نشریه پایا شهر، بجنورد
- قاسمی، ایرج. (۱۳۹۹). پیامدهای کرونا بر شهر و شهرسازی آینده، پژوهشگاه علوم انسانی جهاد دانشگاهی، شماره ۲۷، تهران
- محمدپور، حسین. (۱۳۹۸). پژوهش‌های جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران
- Allam, Z. (2020)., How Cities and Architecture Respond to the Wuhan Coronavirus.
- Combs, Veronica, (2020)., How smart city tech is being used to control the coronavirus outbreak.
- Corburn, Jason (2017)., Healthy Cities The Theory, Policy, and Practice of ValueBased Urban Planning, Equitable and Healthy City Planning: Towards Healthy Urban Governance in the Century of the City. Springer Science+Business Media LLC 2017.
- Fei Chen, (2020)., Coronavirus: why China’s strategy to contain the virus might work, Senior Lecturer, Architecture, University of Liverpool.
- Park J ,(2020)., Changes in Subway Ridership in Response to COVID-19 in Seoul, South Korea: Implications for Social Distancing. Cureus
- <https://www.who.int/news/item/13-11-2020-access-to-covid-19-tools-accelerator-commitments-reach-us-5.1billion-following-new-contributions-including-at-paris-peace-forum>